

Sant Tomàs: la fe que no renuncia a la raó

Gabriel Seguí

Seguí, G. (2016). Sant Tomàs: la fe que no renuncia a la raó. In: Ginard, A.; Vicens, D. i Pons, G.X. (eds.). Idees que van canviar el món. Mon. Soc. Hist. Nat. Balears, 22; 31-36. SHNB - UIB. ISBN 978-84-608-9162-8.

Disponible on-line a shnb.org/SHN_monografies

Resum: He elegit Tomàs d'Aquino per dos motius:

a) Per rescatar una figura, la més eminent del pensament cristià medieval, en una conjuntura d'intens debat al nostre país sobre l'aportació del cristianisme a la configuració del pensament occidental. És un debat viu a tot Europa, però a l'Estat espanyol amb poca solidesa, en contrast amb el que s'esdevé a altres indrets. Una prova és que s'ha tret Sant Agustí del programa de filosofia de la selectivitat. En canvi, a França, hi ha l'aportació de Jacques Le Goff, un dels més importants medievalistes europeus, un historiador personalment agnòstic que ha estudiat molt ponderadament i amb rigor aquesta qüestió.

b) Per una preocupació personal, compartida per molta de gent: la relació entre la fe i la raó en un món tecnificat i abocat a la deshumanització creixent. On queda, aleshores, la dimensió espiritual de la persona humana, a part de la confessió religiosa concreta? Una de les aportacions més notables del cristianisme, enfront d'altres religions, ha estat precisament l'aposta per la raonabilitat de la fe, heretada del judaisme. El papa Benet XVI no s'ha cansat de postular-ho i de dialogar sobre aquesta qüestió.

De tota manera, honradament he de dir que no som un expert en Tomàs d'Aquino, encara que en conegui directament part dels seus escrits, especialment la *Summa teològica*, i la bibliografia fonamental sobre la seva obra; vull dir que, per a mi, Tomàs és més aviat algú que m'inspira en la seva manera de fer teologia.

BREU ESBÓS BIOGRÀFIC

Tomàs d'Aquino va néixer cap al 1225, fill del comte Landulf del castell d'Aquino a Roccasecca al Regne de Sicília, al Laci. A través de la seva mare, la comtessa Teodora, Tomàs estava relacionat amb la dinastia imperial dels Hohenstaufen. El seu oncle patern, Sinibald, fou abat de l'abadia de Monte Cassino i Tomàs va ésser destinat a seguir-lo en la carrera eclesiàstica en aquesta mateixa abadia. Per això, quan tenia cinc anys, va començar la seva educació primària a Montecassino, però després del conflicte militar entre l'emperador Frederic II i el papa Gregori IX, va haver d'abandonar el monestir. Aleshores, Tomàs se'n va estudiar a la Universitat de Nàpols, fundada de fresc per l'emperador Frederic. Segurament és aquí on Tomàs conegué l'obra d'Aristòtil, d'Averrois i de Maimònides, que influïrien en el seu pensament.

Als dinou anys, Tomàs entrà a l'orde dominicà, amb la fortíssima oposició de la seva família, que ho considerava un descens social, perquè eren frares dedicats a la mendicitat. De tota manera, va perseverar-hi quan el 1244 va fugir de casa seva i el 1245 fou enviat a estudiar a la Facultat d'Arts de la Universitat de París, on va coincidir amb Albert Magne, a qui va seguir quan el 1248 fou destinat a Colònia. Tomàs va ensenyar en aquesta mateixa ciutat com a batxiller bíblic. El 1252 tornà a París per ésser mestre en teologia. Així, el 1256, va ser nomenat mestre regent en teologia a la Universitat de la Sorbona. Després, devers 1259, va tornar a Nàpols, on va viure fins l'enviaren a Orvieto a finals de 1261. A Orvieto, va ser nomenat lector conventual, responsable de l'educació dels frares que no podien assistir a un Estudi General. El 1265 el seu orde li va encarregar establir un *Studium* a Santa Sabina de Roma, fins que va ser reclamat per tornar a París el 1268.

Aleshores, a París, fou regent per segona vegada de la Universitat fins el 1272. Aquest any, el tornen a enviar a Nàpols, com ell havia elegit, per fundar un Estudi General. Mentre l'organitzava, el Papa el cridà a participar al segon concili de Lió. Durant el viatge, va morir el 7 de març de 1274, a l'abadia cistercenca de Fossanova, quan només tenia 53 anys.

El gran mèrit de Tomàs d'Aquino és haver aconseguit la millor síntesi medieval entre raó i fe o entre filosofia i teologia. Les seves obres són eminentment teològiques, però, a diferència d'altres escolàstics, concedeix, en principi, a la raó la seva autonomia en totes aquelles coses que no es deguin a la revelació. Aquesta seria la idea que va canviar el món.

CONTEXT HISTÒRIC I CULTURAL DE TOMÀS D' AQUINO

Per situar el pensament de Tomàs, hem de tenir presents les següents fites culturals:

- L'averroisme, inspirat en la filosofia islàmica d'Averrois, amb la teoria de la doble veritat, la religiosa i la científica (Siger de Brabant).
- La creació de la universitat i la creixent importància del municipi enfront del feu, amb el fet nou de la presència dels frares a les ciutats, mentre que els monjos resten al camp.
- La irrupció d'Aristòtil en el pensament medieval a finals del s. XI i principis del s. XII, amb el que suposa d'element de modernitat i d'autèntica revolució intel·lectual.
- Anselm, el precursor, i Albert Magne, el mestre de Tomàs.

LA NATURESA ÉS CONSISTENT: EL MÓN MATERIAL NO ÉS UNA OMBRA

Tomàs accepta d'Aristòtil l'aproximació a la realitat experimentable del món, un món que pot ésser aglapit pels sentits.

Aquestes coses concretes són enteses com a pròpiament reals, com a realitat amb dret propi, i no com a una simple ombra, un reflex o un símbol de les coses invisibles i espirituals (platonisme): és a dir, el món material té una consistència pròpia, té entitat. Recordem que Tomàs era deixeble d'Albert Magne. D'aquesta manera, la realitat corporal, els sentits i allò que poden percebre es pren seriosament d'una manera absolutament nova. És un cop mortal al platonisme.

Aleshores, Tomàs entén la filosofia com la ciència que permet veure les coses com són en elles mateixes (*secundum quod huiusmodi sunt*); per tant, és una opció per la mundanitat, per la secularitat.

Això té una evident derivació antropològica: «*l'home està constituït per un sol ésser, a partir del qual la matèria i l'esperit són els principis consubstancials d'una totalitat determinada*» (Chenu, p. 109). «*És la mateixa cosa, per al cos, tenir una ànima, que, per a la matèria d'aquest cos estar en acte*» (Comentari al *De anima* d'Aristòtil, IV, lliçó 1). I encara més impactant és allò que diu contra l'espiritualisme antimaterialista dels càtars: «*No es recorden que són homes*» (*Summa contra Gentiles*, III, CXIX). Per tant, «*la vida interior, començant per la coneixença d'un mateix, no es desenvolupa evadint-se fora de les coses*» (Chenu, p. 110), és a dir fora d'aquest món material visible i palpable.

LA RAÓ (FILOSOFIA) NO ESTÀ SOTMESA A LA FE (TEOLOGIA)

La raó, segons Tomàs, pertany a la disposició natural de l'home cap al seu creador, i té la capacitat de preguntar per la realitat i de conèixer-la sense cap ajuda de la fe. *Ratio* és la capacitat per a les operacions discursives de l'esperit, mitjançant la demostració en el procediment sil·lògic.

La raó conté també la il·limitació de la capacitat de conèixer: l'home és un *animal racional*.

Mitjançant la raó, la fe es constitueix en ciència (teologia), en tant que la raó pot treure conseqüències dels principis donats en els coneixements de la fe. En aquest sentit, la raó és un límit per a la fe, perquè impedeix que el teòleg ridiculitzi la fe en suplantant el filòsof.

Hi ha un pensament de Tomàs que val la pena rescatar en aquesta època nostra d'un cert autoritarisme eclesial: «*Si resollem els problemes de la fe únicament per la via de l'autoritat, posseïrem certament la veritat, però dins un cap buit*» (Qt 10, art. 16). Per tant, Tomàs reivindica, com a teòleg professional, el valor i la necessitat, per a la comunitat dels creients, de la investigació racional de les arrels de la veritat divina (Chenu, p. 36). Perquè l'home és, essencialment, un ésser interrogador. Aleshores, «*totes les tècniques de la raó són posades en moviment a l'interior i en benefici de la percepció mística*» (Chenu, p. 39). Aleshores, contra les tesis de Sant Bernat, la utilització de la raó en la teologia no és una corrupció del pensament cristià, perquè «*la transcendència de la paraula divina no redueix de cap manera el seu realisme humà*» (Chenu, p. 40): l'home és raó! és el seu tret naturalment distintiu. Això sí, la raó ha de saber respectar el misteri de Déu.

Ara bé, aquest és el punt clau: *Philosophia ancilla theologiae?* No, perquè la filosofia ofereix els *preambula fidei*, els fonaments racionals de la fe, i té autonomia pròpia: «*No veig per què l'explicació de les paraules del Filòsof té res a veure amb la doctrina de la fe*» (Resp. de art. XLII, a. 33 [n. 806]).

Per tant, la teologia no substitueix la filosofia: «*Hi ha veritats que superen la tots els poders de la raó humana, per exemple, que Déu és u i tri. Hi ha altres veritats a les quals podem arribar a través de la raó natural, per exemple, que Déu existeix, que Déu és u, i altres de semblants*» (SG: Giovanni Reale-Dario Altiseri, p. 482). Ara bé, la teologia és una instància crítica per a la filosofia, perquè la fe orienta la raó.

En tot cas, hi ha un corpus filosòfic, fruit de l'exercici de la raó, que no es pot ignorar i que ha estat utilitzat pel pensament cristià, i l'home i el món, malgrat la seva radical dependència de Déu, tenen una autonomia sobre la qual s'ha de reflexionar amb els instruments de la pura raó.

DÉU NO ÉS EVIDENT: CAL FER-LO PATENT

«De Déu, no en podem saber allò que és, sinó només allò que no és, i quina relació sosté amb ell tota la resta» (STh I, q. 3): Déu no pot ésser objecte d'apropiació i per tant queda fora tot fonamentalisme teològic. En aquest sentit, Tomàs fa un exercici de teologia negativa.

La raó és una de les vies per fer patent Déu i no sols la revelació positiva; és un optimisme epistemològic, que valora la intel·ligència humana enfront de la pura fe.

DÉU DEIXA RASTRES DE LA SEVA PRESENCIA EN EL MÓN: LES VIES

El fonament de les vies és que a aquest Déu, que no és evident, se l'ha de trobar mitjançant els seus efectes en el món, encara que Ell sigui el fonament de tot. Per això, Tomàs no vacil·la a utilitzar alguns elements de la cosmologia aristotèlica, encara que el valor probatori dels arguments és d'índole metafísica.

- La via del canvi o del moviment: ens consta pels sentits que hi ha éssers d'aquest món que es mouen, però tot el que es mou és mogut per un altre, i com una sèrie infinita de causes és impossible, hem d'admetre l'existència d'un primer motor no mogut per un altre, d'immòbil. I aquest primer motor immòbil és Déu.
- La via de la causalitat eficient: ens consta l'existència de causes eficients que no poden ser causa de si mateixes, ja que per a això haurien d'haver existit abans d'existir, i això és impossible. Endemés, tampoc podem admetre una sèrie infinita de causes eficients, de manera que ha d'existir una primera causa eficient incausada. I aquesta causa incausada és Déu.
- La via de la contingència: hi ha éssers que comencen a existir i que moren, és a dir, que no són necessaris; si tots els éssers fossin contingents, no n'existiria cap, però tanmateix existeixen, i per això que han de tenir, doncs, la seva causa en un primer ésser necessari, ja que una sèrie causal infinita d'éssers contingents és impossible. I aquest ésser necessari és Déu.
- La via dels graus de perfecció: observem diferents graus de perfecció en els éssers d'aquest món (bondat, bellesa...) i això implica l'existència d'un model respecte del qual establim la comparació, un ésser òptim, màximament vertader, un ésser suprem. I aquest ésser suprem és Déu.
- La via de la finalitat: observem que éssers inorgànics actuen amb una finalitat, però, en no tenir coneixement i intel·ligència, només poden tendir a una finalitat si són dirigits per un ésser intel·ligent. Per tant, hi ha d'haver un ésser summament intel·ligent que ordena

totes les coses naturals dirigint-les cap a la seva finalitat. I aquest ésser intel·ligent és Déu.

CONCLUSIÓ: ENS HEM D'ATURAR DE PENSAR (*PHILOSOPHIA PERENNIS*) O SANT TOMÀS ÉS SOBRETOT UN GUIA SUGGERENT?

Val la pena escoltar un home que, durant segles, ha estat considerat la base del pensament cristià, i un home que, endemés, ha mostrat una confiança tan gran en la potencialitat de la raó humana, això sí, en un món que ens sembla tan estrany com l'Edat Mitjana: les nostres qüestions i les nostres qüestions teològiques no eren les seves (Pesch). Però no podem pensar que el cristianisme comença avui i que podem arrabassar alegrement les nostres arrels.

Per això, és il·lusori i històricament fals que Tomàs hagi ja previst l'actual problemàtica entre fe i raó i molt menys que ja n'hagi apuntat les solucions, com pretenia un antic professor meu, ja que hi ha moltes coses noves baix del nostre sol.